

XALQARO TURIZM VA DAM OLIISHNI RIVOJLANTIRISH TENDENTSIYALARI

Saidmurodov Mamur Tairovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti Samarqand filiali*

Annotasiya: *Maqolada 2022-yilda xalqaro turizm va rekreatsiyaning jonlanishi ko'rib chiqiladi va uni 2019-yilgacha bo'lgan COVID-2019 bilan solishtiriladi. Shuningdek, 2022-yildagi asosiy tendentsiyalar, xalqaro maydonda mamlakatlar o'rtasidagi mojaro turizm sohasini yanada rivojlantirishga olib kelgan tahdidlar ham aniqlangan. Turizm industriasiga sarmoya kiritishning afzalliklari taqdim etilib, turistik yo'nalishlar marketingi sohasidagi muammolarni samarali hal etish bo'yicha tavsiyalar taklif etiladi.*

В статье *рассматривается возрождение международного туризма и отдыха в 2022 году и сравнивается с COVID-2019 до 2019 года. Также были выявлены основные тенденции 2022 года, угрозы, вызванные конфликтом между странами на международной арене, дальнейшему развитию туристической отрасли. Представлены преимущества инвестирования в индустрию туризма, а также предложены рекомендации по эффективному решению задач в области маркетинга туристических дестинаций.*

The article: *examines the revival of international tourism and recreation in 2022 and compares it to the pre-2019 COVID-2019. Also, the main trends in 2022, the threats caused by the conflict between countries in the international arena to the further development of the tourism sector were also identified. The advantages of investing in the tourism industry are presented, and recommendations are offered to effectively solve the problems in the field of marketing of tourist destinations.*

Kalit so'zlar: *COVID-19, turizm, prognoz, trend, koronavirus pandemiyasi, mojaro, ziddiyat*

KIRISH

Bugungi globallashtirilgan dunyoda turizm industriasiga xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida hal qiluvchi o'rin egallaydi va iqtisodiy o'sishning muhim omili bo'lib, bu mamlakatning jahon miqyosida raqobatbardoshligini oshirishga, bir qator iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Pandemiyadan oldin Sayohat va Turizm (to'g'ridan-to'g'ri, bilvosita va qo'zg'atilgan ta'sirini o'z ichiga olgan holda) 2014-2019 yillarda dunyo bo'ylab yaratilgan 5 yangi ish o'rinlaridan 1 tasini va barcha ish o'rinlarining 10,3 foizini (334 million) va global ish o'rinlarining 10,4 foizini tashkil qilgan. 2019-yilda YaIM (10 trillion AQSh dollari). Shu bilan birga, 2019-yilda xalqaro tashrif buyuruvchilar xarajatlari 1,9 trillion AQSh dollarini tashkil etdi.

2022 yilda Sayohat va turizm sektori jahon yalpi ichki mahsulotining 7,6%ni; 2021 yilga nisbatan 22% ga o'sish va 2019 yil darajasidan atigi 23% past, yaratilgan yangi ish o'rinlari 22 million, bu 2021-yilga nisbatan 7,9 foizga o'sishni va 2019-yilga nisbatan atigi 11,4 foizni, mahalliy tashrif buyuruvchilar xarajatlari 20,4 foizga oshib, 2019-yildan atigi 14,1 foizga past, tashrif buyuruvchilarning xalqaro xarajatlari 81,9 foizga oshdi, ammo baribir 2019 yildagidan 40,4 foizga ortda qolganligini kuzatishimiz mumkin¹⁶.

Ichki omillar bilan bir qatorda (talab jarayonlari, bozor segmentatsiyasi, biznesni muvofiqlashtirish, reklama, xodimlar, mavsumiylik va boshqalar) turizmning rivojlanishiga tashqi omillar (geosiyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy-demografik, shuningdek, ilmiy-texnikaviy) ta'sir ko'rsatadi. ular orasida turistik oqimlarning dinamikasi va taqsimlanishiga ta'sir ko'rsatadigan geosiyosiy omillarga (siyosiy qo'zg'alishlar, terroristik hujumlar va harbiy mojarolar) e'tibor qaratish lozim.

Koronavirus pandemiyasining inqirozi hamma uchun va birinchi navbatda virusdan eng ko'p zarar ko'rgan tarmoqlardan biri bo'lgan turizm uchun sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqardi. 2020 yil xalqaro turizm deyarli tohxtab qolgan, ichki va mahalliy turizmni yagona muqobil sifatida qoldirgan yil bo'ldi.

Koronavirusning tarqalishi ko'plab tahdidlarni keltirib chiqardi va kuchaytirdi:

Salomatlik va hayotga tahdid. Koronavirus tufayli insonlarda turli xil asoratlari va o'limlar ko'paydi.

Iqtisodiy tahdidlar. Pandemiyada karantin tufayli yopilishga majbur bo'lgan kichik tadbirkorlarga ta'sir ko'rsatdi, yirik korxonalar buyurtmalarini yo'qotdi, mehnat migratsiyasining to'xtatilishi yoki cheklanishi tufayli katta iqtisodiy hududlar zarar ko'rdi. Iqtisodiy tahdidlar birgalikda ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuviga olib keldi.

Ijtimoiy va huquqiy tahdidlar. Huquq sohasida koronavirus huquqiy tartibga solish va fuqarolar erkinligi o'rtasidagi dilemmaning keskinlashuviga sabab bo'ldi. Shu bilan birga, jamiyatda keng tarqalib ketgan inson salohiyati va shaxslararo aloqalarning yo'qolishi, qo'rquvni faqat hukumat va davlatlarning ishonchli, maqsadli, kelishilgan harakatlari bilan to'xtatish mumkinligi ko'rinib turibdi

Siyosiy va mafkuraviy tahdidlar. Afsuski, koronavirus umumiy dushman bo'lsa-da, (ayrim hollar bundan mustasno) xalqlarni birlashtirishga turtki bermadi. Ba'zi mamlakatlarda pandemiya, karantin va emlash masalalari siyosiy rejaga ko'tarilib, siyosiy kurash uchun ishlatilgan. Siyosiy sabablarga ko'ra hukumatning COVID-19 ga qarshi qarorlari Covid-dissident va vaktsinalarga qarshi harakatlarning rivojlanishiga imkon berdi.

COVID-19 pandemiyasi turizm sohasida chuqur inqirozni keltirib chiqardi, bu turoperatorlar, sayyohlik agentliklari, aviakompaniyalar, mehmonxonalar, kruiz kompaniyalari, restoranlar va turizm bilan shug'ullanadigan boshqa korxonalardan turizmning bozor so'nggi tendentsiyalariga moslashishni talab qildi. Turizm industriyasi

¹⁶ <https://wttc.org/research/economic-impact>

noaniq ish sharoitiga tushib qoldi, bu esa turizm biznesi sub'ektlari faoliyatida sezilarli o'zgarishlarga olib keldi.¹⁷

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda qo'llaniladigan ilmiy usullar ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash, tizimli tahlil qilish va taqqoslashni o'z ichiga oladi. Natijalarni sarhisob qilish uchun 2022 yildagi asosiy tendentsiyalarni aniqlash va turistik destinatsiyalar marketingi sohasidagi muammolarni samarali hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida dunyoda turizm va rekreatsiyani rivojlantirish tendentsiyalarining har tomonlama tahlili o'tkazildi.

Tahlil va natijalar. Bir qator mualliflar pandemiya, hatto uning oqibatlarini oxir-oqibat bartaraf etilsa ham, global turizm bozorini abadiy o'zgartirishiga ishonishadi. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar tegishli rivojlanish strategiyalarini aniqlash uchun turizm sanoati ehtiyojlariga o'z vaqtida javob berishi kerak.

Jahon turizmi so'nggi o'n yilliklarda barqaror o'sishni ko'rsatdi. Biroq, COVID-19 pandemiyasi butun dunyo bo'ylab butun sanoatni tubdan o'zgartirgan xalqaro inqirozni keltirib chiqardi. Sayohat cheklovlari tufayli turizm biznesi eng ko'p zarar ko'rgan sohalardan biri bo'ldi. Koronavirus global sayyohlik sanoatini larzaga keltirdi, bu siyosiy noaniqlikka, yirik bozorlarda iqtisodiy tanazzulga va xalqaro biznes turizmining pasayishiga olib keldi

2022-yilda 2021-yilga nisbatan turizm faolligi oshganidan dalolat beradi. Ro'yxatdan o'tgan turar joylarda tunashlar 2021-yildagi 5 millionga nisbatan 2022-yilda 8,8 millionni tashkil etib, 77 foizga o'sgan. 2022-yilda chet elliklarning tunashlari 7 millionni tashkil etdi va 2021-yildan buyon 127 foizga oshdi. Keflavik aeroporti orqali Islandiyaga sayohat qilgan sayyohlar 2022-yilda 1,7 million kishini tashkil etdi, bu 2021-yildan buyon 147 foizga o'sdi. [8]. Bu esa turizmning tiklanishi tobora kuchayib borayotganidan dalolat beradi. Mamlakatlar o'rtasidagi sayohatga qo'yilgan cheklovlarning yumshatilishiga yoki olib tashlanishi xalqaro turizmning tiklanishiga juda yordam berdi.

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda dunyoda 900 milliondan ortiq xalqaro sayyohlik sayohatlari ro'yxatga olingan, bu 2021-yilga nisbatan ikki barobar ko'pdir. Biroq, 2022 yilda xalqaro kelganlar soni pandemiyadan oldingi 2019 yilga (1,5 million) nisbatan 37 foizga kamligicha qolmoqda.

Ushbu omillar tufayli Yaqin Sharq mintaqasiga sayyohlar oqimi pandemiyadan oldingi darajadan 83 foizgacha tiklandi.

Yevropa 2022-yilda 2019-yildagi ko'rsatkichning 80 foiziga yetdi (585 million kelgan).

---

¹⁷ Stanislaw Arlou. "World Practice of State Support of the Tourism Sector in Foreign Countries in the Context of COVID-19". Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Sustainable development of environment after Covid-19" (SDEC 2021), pp. 149-153. DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220106.026>.

Afrika va Amerika qit'alari pandemiya oldidan tashrif buyurgan sayyohlarning qariyb 65 foizini tikladi, Osiyo va Osiyo-Tinch okeani mintaqasi esa keyinchalik kovid cheklavlari olib tashlanishi tufayli 2019 yildagi ko'rsatkichlarining atigi 23 foiziga yetdi.

Submintaqa bo'yicha yetakchilar G'arbiy Yevropa (2019 yilgi jildlarning 87%) va Karib dengizi (84%).

2022-yilda 2019-yilga nisbatan xalqaro sayyohlar soni oshgani qayd etilgan yo'nalishlar qatorida Virjiniya orollari (+27%), Albaniya (+17%), Gonduras (+17%), Sent-Martin (+15%), Andorra (+14%), Dominikan Respublikasi (+10%), Salvador (+7%), Kyurasao (+6%), Kolumbiya (+5%) Efiopiya (+3%) va Lixtenshteyn (+2%)¹⁸.

Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, 2021 yilda xalqaro turizm eksporti daromadlaridan 1 trillion dollar (AQSh dollari) yo'qolgan va pandemiyaning birinchi yilida yo'qolgan 1 trillion dollarga qo'shilgan. 2021-yilda turizmdan jami eksport daromadi (yo'lovchi tashishdan tushgan tushumni hisobga olgan holda) qariyb 713 milliard dollarga yetdi, bu 2020-yilga nisbatan 4 foizga ko'p, ammo 2019-yildagi darajadan 61 foizga past. Xalqaro sayyohlik tushumlari 602 milliard dollarga yetdi, bu 2020-yilga nisbatan real ko'rinishda 4 foizga ko'pdir. Yevropa va Yaqin Sharq eng yaxshi natijalarni ko'rsatdi, har ikki mintaqadagi daromadlar pandemiya oldingi darajadan 50 foizga o'sdi. Biroq, har bir sayohat uchun sarflangan mablag' 2019-yilda o'rtacha 1000 dollardan 2021-yilda 1400 dollargacha oshib bormoqda.

Yuqori inflyatsiya, neft narxining ko'tarilishi, Rossiya va Ukraina o'rtasidagi ziddiyat va dunyodagi geosiyosiy taranglik tufayli yuzaga kelgan og'ir iqtisodiy muhit ekspertlar prognozlarini yomonlashtirdi. Hozirda mutaxassislarining qariyb 61 foizi turizmning tiklanishini va xalqaro sayyohlar tashrifi 2019 yil darajasiga qaytishini faqat 2024 yilda yoki undan keyin ko'rmoqda.

Xalqaro turizmni qayta tiklash zarurati tufayli turizmni rivojlantirishga sarmoya kiritishning ahamiyati ortib bormoqda.

Turizm klasterlari turizm industriyasini investitsion rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi mumkin, chunki bunday uyushmalar tashkiliy tuzilmaga ega. Klaster kompaniyalari ixtisoslashuv orqali erishiladigan raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lib, bu o'z navbatida mehnat unumdorligini oshiradi, mahsulot va xizmatlar tannarxini pasaytiradi. Klasterlar kurort va dam olish zonalarida shakllantiriladi, bu esa sarmoyadorlarga qo'yilgan kapital bo'lib qolishiga ishonch hosil qiladi.

Har bir mamlakat uchun turizm sanoatiga sarmoya kiritishning afzalliklari quyidagilardan iborat:

Hududda naqd pul oqimining, shu jumladan chet el valyutasining kirib kelishining ko'payishi.

Yalpi milliy mahsulotning o'sishi.

¹⁸ [Международный туризм в 2022 году оказался на 37% ниже допандемийного 2019 года | Ассоциация Туроператоров \(atorus.ru\)](https://atorus.ru)

Yangi ish o'rinlarini yaratish.

Turistlar ham, mahalliy aholi ham foydalanishi mumkin bo'lgan rekreatsiya tuzilmasini isloh qilish

Kapitalni, shu jumladan xorijiy kapitalni jalb qilish.

Soliq tushumlarining ortishi.

Investitsiyalarni jalb etish vazifasi hududlarning raqobatdosh ustunliklaridan foydalanish va yaratuvchi tarkibiy qismlarni rivojlantirishdan iborat bu afzalliklar, o'z navbatida, investitsiya muhitini yaxshilashga yordam beradi.

Shuning uchun turizm industriyasi quyidagi istiqbollari asosida rivojlanishi kerak:

- 1) Iqtisodiyotning mamlakatga valyuta zahiralari jalb qiluvchi tarmog'iga aylanishi.
- 2) Mamlakat byudjetining daromad qismini shakllantirishga hissa qo'shish.
- 3) Mamlakatda yangi ish o'rinlarini yaratish.
- 4) Xizmat ko'rsatish sohasi foydasiga mamlakat iqtisodiy kompleksidagi tarkibiy o'zgarishlarda samarali ishtirok etish.

5) O'z mamlakatining milliy, madaniy va ma'naviy merosini jalb qilgan holda ijtimoiy etnografik turizmni rivojlantirish.

Har bir davlat mehmondostlik industriyasini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish zarurligini anglab yetishi kerak, bu esa hozirda nafaqat omon qolish, balki XXI asr talablariga javob berish vazifasi.

Albatta, pandemiya turizm biznesiga jiddiy zarba berdi. Shu bilan birga, sanoatni qayta ko'rib chiqish va qayta qurish uchun noyob imkoniyat taqdim etiladi, shuning uchun uning salohiyati sayyora va uning aholisi manfaati uchun tobora ko'proq o'sishni boshlaydi.

Noyob sayyohlik salohiyati nafaqat aholini ish bilan ta'minlash, balki tenglik va ijtimoiy inklyuzivlikka ham yordam berishi mumkin, chunki turizm dunyodagi eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni tiklashda muhim rol o'ynaydi.

Butun dunyo hukumatlari turizm sohasining barqaror ishlashini ta'minlash, yangi og'ir va cheklangan iqtisodiy rivojlanish sharoitlariga moslashish uchun qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Pandemiyaning hukumatlarga salbiy ta'sirini kamaytirishning eng keng tarqalgan siyosat variantlaridan biri soliq va qarz majburiyatlarini kechiktirish va biznesni arzon kreditlar bilan ta'minlashdir.

Har qanday inqiroz muqarrar ravishda yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Aytishimiz mumkinki, COVID-19 turizm sanoati uchun innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni integratsiyalash uchun katalizator bo'ldi. Turizm sohasida texnologik innovatsiyalarni joriy etish yo'nalishlari ("kelajak texnologiyasi") quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) Shaxsni tekshirishning kontaktsiz variantlari.
- 2) Virtual tibbiy ko'riklar.
- 3) Robotlarni ultrabinafsha nurlanish bilan zararsizlantirish.

4) Porter robotlari.

5) Sayohat paytida mijozning jismoniy aloqasini kamaytirishga imkon beruvchi qurilmalar.

Turistik yo'nalishlar marketingi sohasidagi muammolarni samarali hal etish uchun ixtisoslashgan davlat organlari va turistik yo'nalishlarda turistlarga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan turizm kompaniyalari tomonidan amaliy amalga oshirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

Turistik yo'nalishlar bo'yicha marketing strategiyalarini rejalashtirishda ushbu muammolarni hal qilish imkoniyatlarini hisobga olish kerak ushbu turistik yo'nalishlarni tanlagan turistlar uchun epidemiologik xavfsizlik va gigiena.

Havo qatnovlari sonini pandemiyagacha bo'lgan darajaga ko'paytirish uchun sayyohlik kompaniyalari o'z faoliyatini yanada ko'proq jalb qilish orqali kengaytirishlari kerak turistlar ichki bozorda va yaqin xorij bozorlarida.

Yakka tartibdagi turistlar va ularning oila a'zolariga dam olish joylarida dam olish sohasida xizmatlar ko'rsatish turizm biznesini saqlab qolish va rivojlantirish Yakka tartibdagi turistlar va ularning oila a'zolariga dam olish joylarida dam olish sohasida xizmatlar ko'rsatish turizm biznesini saqlab qolish va rivojlantirish

Sayyohlik kompaniyalari – marketing kommunikatsiyalari kanallari, birinchi navbatda, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn xizmatlar orqali – turizm xizmatlaridan iste'mol qilishning inqirozgacha bo'lgan modellariga faol qaytadigan maqsadli guruh sifatida yoshlarni turistik yo'nalishlarga tashrif buyurishga faol rag'batlantirishlari kerak.

Turistik yo'nalishlar marketingi sohasida zamonaviy raqamli texnologiyalardan (masalan, virtual turlar) faol foydalanish turizm biznesini saqlab qolish va rivojlantirishni ta'minlashning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biriga aylanishi kerak.

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda turizm sanoati xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida hal qiluvchi o'rinni egallaydi va jahon iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biridir. Turizm biznesi oldinga siljiydi; shuning uchun turizm biznesi bilan birga mavjud bo'lgan yoki unga bog'liq bo'lgan tarmoqlarning rivojlanishi ushbu sohaning bugungi kunda qanday rivojlanishiga bog'liq (turistik obyektlar va turistik hududlarning iqtisodiy o'sishi bilan birga).

Turistik industriyaning rivojlanish tendentsiyalari doimiy global va mintaqaviy o'zgarishlar sharoitida o'zgardi.

Yopiq chegaralar, to'xtatilgan parvozlar, hatto mamlakatlar ichida ham aholining harakatlanishini cheklash va ba'zi mamlakatlarda fuqarolarning o'z joylaridan harakatlanishini cheklash bilan uzoq muddatli blokirovkalar ish joyidan yashash joyiga (yer usti transportida ikki to'xtashdan ko'p bo'lmagan holda) borishi bugungi kunda COVID-19 pandemiyasi davrining belgisiga aylandi. Odamlar hayotini tushunarli dam olish davrlari va harakat erkinligi bilan tartibga solishning an'anaviy usuli keskin o'zgardi va hozirgi vaqtda turizm bozorida taklifni shakllantirishga yangi yondashuvlarga ehtiyoj paydo bo'ldi.

“Turizm to‘xtatildi” degan ibora paydo bo‘ldi – axir, turizm industriyasi to‘liq tiklanadimi va u avvalgidek bo‘ladimi-yo‘qmi, hali hech kim aniq bashorat qila olmaydi.

COVID-19 pandemiyasi jahon turizm bozorida tub o‘zgarishlarga olib keldi va hozirda uning keyingi rivojlanishiga oldindan aytib bo‘lmaydigan oqibatlariga olib keldi. Pandemiya dunyoning aksariyat mamlakatlarida turizm bozori faoliyatining misli ko‘rilmagan pasayishiga olib keldi. Ushbu qiyinchiliklarga javoban sayyohlik kompaniyalari marketing rejalari va dasturlarini sezilarli darajada qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ldilar. O‘zgarishlar turizm biznesining barcha sohalariga ko‘p yoki kamroq darajada ta‘sir ko‘rsatdi.

COVID-19 pandemiyasi 2020-yil boshida turizm industriyasining ahvoli va yanada rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan bo‘lsa-da, har qanday inqiroz nafaqat salbiy oqibatlariga olib keladi, balki sayyohlik bozori uchun yangi imkoniyatlar va istiqbollarni ham keltirib chiqaradi. Bu imkoniyatlar qatoriga zamonaviy texnologiyalarni faol joriy etish, mijozlar uchun shaxsiy yondashuvlarni joriy etish, sayohat marshrutlari geografiyasini kengaytirish va boshqalar kiradi. Bundan tashqari, sayohat xavfsizligi kabi omillarning ahamiyati ortib bormoqda. Turistlar mahalliy kurortlarda individual yoki kichik guruhli turlarni afzal ko‘rishadi. Albatta, turizm industriyasi juda tez orada raqobatning yangi bosqichiga o‘tadi, bu esa bozorni resurslarni rejalashtirishda yangi holatga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1) Economic Impact Reports. <https://wtcc.org/research/economic-impact>
- 2) Stanislau Arlou. “World Practice of State Support of the Tourism Sector in Foreign Countries in the Context of COVID-19”. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Sustainable development of environment after Covid-19” (SDEC 2021), pp. 149-153. DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220106.026>.
- 3) Международный туризм в 2022 году оказался на 37% ниже допандемийного 2019 года | Ассоциация Туроператоров (atorus.ru)
- 4) K.Mirzaev, B.Janzakov. The ways of ensuring competitiveness in tourism. Book. LAP LAMBERT Academic Publishing (August 19, 2020). ISBN-10 : 6202795982. 88 pages
- 5) B.Sultonov. Samarqand viloyatida gostonomik turistlar xulq-atvori tahlili. Servis ilmiy amaliy jurnal. 2023 yil 1-son.